Nieuwsbrief 66
Jaargang 23 (2011)
Nummer 3

Zoek de vleermuis

Foto: doodskopzweefvlieg (Hillie Waning Vos)

Colofon

De Nieuwsbrief is een uitgave van de Vleermuiswerkgroep Nederland

ISSN 0928-3587

Redactie:
Carolien van der Graaf, René Janssen, Annemieke Ouwehand

De redactie houdt zich niet verantwoordelijk voor de inhoud van de artikelen. Wel houdt de redactie zich het recht voor artikelen in te korten, te redigeren en voor personen of groepen kwetsende artikelen niet te plaatsen.

Artikelen insturen:
Teksten kunnen aangeleverd worden via mail. Foto's, afbeeldingen en grafieken liefst apart via de e-mail toesturen.
E-mail: VLENNIEUWSBRIEF@vleermuis.net

People from outside the Netherlands can subscribe to the Newsletter by sending an e-mail to vlennieuwsbrief@vleermuis.net to become a VLEN member.

Adreswijzigingen kunnen rechtstreeks doorgegeven worden door te mailen naar: leden@zoogdiervereniging.nl.

APODEMUS
field equipment

- ✓ Kostenloos leen batdetector bij defect binnen 3 jaar.
- ✓ Veel producten op voorraad.
- ✓ Gratis verzending binnen Europa.
- ✓ Verzending binnen enkele dagen (bij spoed dezelfde dag).

batdetectors, opname apparaten, zaklampen, hoofdlampen, analyse software, veerunsters, jack-plug kabels en oplaadbare batterijen

www.apodemus.eu

Inhoud

3 Infobord wordt fataal voor vleermuis
Door: Hillie Waning Vos

3 Nestkastencontrole vleermuizen Voorburg 10 sept '11
Door: Joske Wardenaar

4 Vleermuisvriendelijk objectschildje de grens over
Door: Hillie Waning Vos

5 Vijf dagen Vleermuisverhalen in Vilnius
Door: Peter Twisk

8 Een vleermuiscongres in Tweets
Door: Stephan Vreugdenhil/Jasja Dekkker

9 Verslag vleermuisacties en de nacht van de Vleermuis
Bron: Zoogdieratlas Friesland - Nieuwsbrief 1, oktober 2011

10 Een vleermuis onder het Pur-schuim
Door: Peter Twisk, Antoinette van Wilgen en Dick Kuus

12 Vleermuis aangetroffen in ziekenhuis
Bron: ANP/Redactie 15/09/11

12 Vleermuis veilig verwijderd uit ziekenhuis
Bon: deweekkrant.nl 15-09-11

13 Vleermuisvlieger uit het Vliegerblad - Vluis
Bron: www.vliegerblad.nl

14 Verslag kastencontrole Robbenoordbos
door: Carolien van der Graaf

19 Resultaten kolonietellingen in Sassenheim, Voorhout en Warmond op 1 juli 2011
Bron: www.zwgzh.nl

20 Agenda Vlen-dag

22 Agenda

24 Adressen

Infobord wordt fataal voor vleermuis

Door: Hillie Waning Vos

Foto 1: informariebord

Foto 2: slachtoffer

Foto 3: detail slachtoffer

Vanavond (23-09-11) werd ik gebeld door een vrouw uit Dedemsvaart met de melding dat zij een vleermuis had zien hangen aan een bord op de parkeerplaats achter De Wheem in Oud Avereest. Ze kon me niet vertellen of het beestje nog leefde. Ik heb direct de auto gepakt en ben samen met mijn dochter naar De Wheem gereden. Toen ik de auto op de parkeerplaats zette, zag ik de onfortuinlijke vleermuis direct al hangen. Bij de vleermuis gekomen zag ik al dat alle hulp te laat was: de vleugels waren helemaal kapot waren en een deel van de vlieghuid was verdwenen. Van het informatiebord waren de randen naar achteren gevouwen, maar de naden waren niet dicht gelast. Met het gevolg dat de vleermuis klem kwam te zitten en zijn vleugel niet meer los kon maken. In de paal van het informatiebord zijn gaten gemaakt, waarin metselbijen verblijven (geschikte prooien voor de grootoorvleermuis). Ernaast is een insectenhotel geplaatst. Zo, op zoek naar voedsel, is de gewone grootoorvleermuis misschien om het leven gekomen.

Foto 4: detail

Nestkastencontrole vleermuizen Voorburg 10 sept `11

Door: Joske Wardenaar

Het gebied waar Rudy van der Kuil, Chris Menu, Robbie Weterings en ik zaterdag 10 september nestkasten zijn gaan controleren bestaat uit de landgoedjes Juliana Bernardpark, Vreugd en Rust en op de grens met Rijswijk het landgoedje Arendsburgh/Hoekenburgh. Het was een mooie dag met zon. Dit betekende wel dat de vleermuizen wakker waren of werden. Later zijn Bart Noord en Gerben Achterkamp langs gekomen met een ladder. Het is nog best lastig -heb ik persoonlijk ondervonden- om bovenop een ladder, ca. 7m boven de grond een kast open te krijgen, de plank in je ene hand te houden en dan te zorgen dat er geen dieren wegvliegen!!

De voorgeschiedenis waarom er hier in deze gebieden tezamen zo´n 100 vleermuiskasten hangen, is als volgt. Het ministerie –toen LNV- heeft in 2006 besloten dat er ter compensatie van de kap van bomen in deze gebieden kasten diende opgehangen te worden. Het betreft een experiment met verschillende kasten omdat het gebruik van vleermuiskasten door sommige soorten vleermuizen moeilijk te voorspellen is. Ook vindt er een jaarlijkse monitoring plaats om te kijken in hoeverre de kasten gebruikt worden.

De resultaten waren als volgt:
- Arendsburgh/Hoekenburg: drie pvc-kasten bezet: met 4, 3 en nog eens 4 dieren.
- Juliana Bernhardpark: drie kasten bezet: pvc-kast met 2 dieren, Swegler houtbetonkast met 5 dieren en houten platte kast met 3 dieren.
- Vreugd en rust: 12 kasten bezet: twee winterkasten met 4 en 5 dieren, twee pvc-kasten met 1 en 3 dieren, vier Swegler houtbetonkasten met 9, 3, 6 en 1 dieren en vier platte kasten met 1, 5, 5 en 4 dieren.

In totaal waren er dus 68 dieren en zeer waarschijnlijk allemaal ruige dwergen. Het hoogste aantal dat in het verleden is waargenomen is 56. Er is dus een nieuw record gevestigd! Al met al een prettige dag met een goede vangst!

Vleermuisvriendelijk objectschildje de grens over

Door: Hillie Waning Vos

Dat het vleermuisschildje goed onder de aandacht is gebracht mocht wel blijken aan de verschillende verzoeken van vleermuisliefhebbers. In eerste instantie was het bedoeld voor de gemeente Hardenberg doch ook anderen hadden belang bij zo'n vleermuisvriendelijk objectschildje. Zo is er een naar Dalfsen gegaan en onlangs was er een verzoek uit Wezep in de gemeente Oldebroek. Zelfs is er eentje naar Duitsland verzonden. Misschien wordt ook hier het idee voortgezet om meer aandacht te vragen voor het beschermen van vleermuizen.

foto 1: vleermuisvriendelijk object schildje (foto Hillie Waning Vos)

Vijf dagen Vleermuisverhalen in Vilnius

Door: Peter Twisk

Inleiding

Van 22 tot 27 augustus 2011 vond het 12e Europese vleermuis onderzoekssymposium (European Bat Research Symposium of kortweg EBRS) plaats in Vilnius, Litouwen. Deelname aan zo'n symposium biedt de mogelijkheid in korte tijd een indruk te krijgen van ontwikkelingen op het gebied van vleermuisonderzoek. Daarnaast is het ook een goede gelegenheid contact te leggen of te onderhouden met allerlei vleermuisonderzoekers in Europa. En 'last but not least' is het een kans je ideeën en ervaringen te spiegelen aan die van veel andere vleermuisonderzoekers. Voor mij was het de vijfde keer dat ik aan dit symposium deelnam en evenals de voorgaande keren was het een enerverende gebeurtenis. Behalve de stroom aan informatie maken ook de verschillende nationaliteiten en bijvoorbeeld de vele accenten waarmee Engels gesproken wordt het symposium tot een geweldige ervaring. Er waren zo'n 140 deelnemers uit 27 landen. Er waren zeven Nederlanders en drie Belgen.

Het was de eerste keer dat ik één van de drie Baltische staten bezocht. Vilnius bleek een bruisend centrum te hebben met veel mondaine, zelfverzekerde jeugd en een hoog welvaartsniveau. Of dat laatste opgaat voor alle inwoners van deze stad en de rest van Litouwen is echter de vraag. Zo maakte de landbouw een vooroorlogse indruk en staan in de buitenwijken nog veel van de typische Sovjet-flats.

Leeswijzer

Door de grote hoeveelheid informatie is het moeilijk in kort bestek verslag te doen van het symposium. Alle bijdragen waren op de één of andere manier de moeite waard, maar de ruim 35 gesproken - en bijna 100 posterpresentatie kan ik niet allemaal de revue laten passeren. Daarom een vrij willekeurige selectie, gerangschikt per onderwerp.

Genetisch onderzoek

Er waren verschillende presentaties over de variatie in genetisch materiaal van locale vleermuispopulaties, wat een indicator is voor de vitaliteit van die populaties. Ook de 'genetische stamboom' van deelpopulaties kwam meerdere malen aan bod. Een voorbeeld: bij deelpopulaties van de Bechsteins vleermuis op het Iberisch schiereiland lijkt die stamboom verband te houden met de manier waarop ontbossing hier heeft plaats gevonden. Opmerkelijk is onderzoek aan de genen van locale populaties van gewone en de kleine dwergvleermuis. De uitkomst hiervan wijst erop dat hybridisatie (kruising van deze twee soorten) voorkomt. Een bijzondere, nieuwe manier van het gebruik van 'soort-eigen' materiaal betrof de analyse van insectresten in vleermuisuitwerpselen, waarbij op moleculair niveau de gegeten soorten onderscheiden kunnen worden. Tot voor kort waren dergelijke analyses alleen mogelijk door in de kleine, fijngekauwde stukjes te zoeken naar herkenbare resten. Voor zover die resten herkenbaar zijn leidde dit alleen tot het benoemen van soortgroepen als nachtvlinders, kevers of muggen. Nu is dus ook herkenning tot op soort mogelijk.

Ziekten onder vleermuizen

Er waren drie presentaties over het 'White nose syndrom'. In de Verenigde Staten heeft deze ziekte tot nu toe waarschijnlijk aan miljoenen vleermuizen het leven heeft gekost. In Europa lijkt er tot nu toe niet of nauwelijks schade te zijn, maar het is nog niet zeker of het daadwerkelijk dezelfde schimmel is die een witte krans om de neus kan vormen maar ook de vlieghuid zwaar kan aantasten. Een poster over rabiës onder vleermuizen in Europa riep op tot een goede samenwerking tussen vleermuisonderzoekers, rabiës onderzoekers en gezondheidsorganisaties. Verder waren er verschillende onderzoeken naar aanwezigheid van virussen en andere ziekten onder vleermuizen, een onderzoek naar doodsoorzaken onder vleermuizen en naar de werking van het immuunsysteem van vleermuizen in winterslaap.

Voedsel en foerageergedrag

Een fraaie bijdrage kwam van enkele Spanjaarden, of beter Basken, over het vangen van vis door de Capaccini's vleermuis. In een flitsende film werd getoond dat deze mediterrane verwant van water- en meervleermuis zijn grote voeten benut om visjes uit het water te plukken. Een plasje in een golfterrein bleek structureel voor dit doel bezocht te worden. De betreffende vissoort komt geregeld met de kop boven water op zoek naar voedsel. Een Duitse studie keek naar de diëten van water- en meervleermuis, maar daar kwam geen verschil uit naar voren. Er zou zodoende een andere reden moeten zijn waarom deze twee soorten naast elkaar kunnen bestaan. Uit een analyse door dezelfde Duitse onderzoekers van het dieet van de meervleermuis bleek dat ook deze soort vis eet, maar zich hoofdzakelijk met muggen voedt. Omdat deze voedselbron bijna onuitputtelijk is, zou er een andere reden moeten zijn die deze soort in voorkomen beperkt, mogelijk de beschikbaarheid van kolonieplaatsen.

Soortgelijk onderzoek bij drie soorten hoefijzerneuzen liet wel duidelijke verschillen zien, maar ook een belangrijke mate van overlap. Voor wat betreft de vale en kleine vale vleermuis bevestigde mestanalyse het al bekende verschil tussen deze twee: de eerste eet vooral kevers, de tweede grotendeels krekels. De vale blijkt echter ook wel eens sprinkhanen te vangen en zelfs hooiwagens. Spaans onderzoek naar het dieet van de Bechsteins vleermuis liet zien dat deze soort een niet-kieskeurige 'gleaner' is die onder andere veel dag-actieve insecten van bladeren plukt.

Zenderonderzoek in Ierland aan franjestaart en baardvleermuis liet zien dat eerstgenoemde daar vaak in weilanden jaagt en de tweede vooral in bos. Voor een land met maar 2% bos is dat belangrijke informatie.

Uit een Spaans onderzoek bleek dat de kleine dwergvleermuis veel van een bepaalde vlindersoort eet. De rupsen van deze vlinder eten van rijstplanten maar door toename van de vleermuizen was bestrijding van de rupsen mogelijk niet meer nodig. Vestiging van de vleermuizen was mogelijk geworden door het ophangen van vleermuiskasten aan houten palen in de open rijstvelden.
Een ander Spaans onderzoek aan gezenderde ingekorven vleermuizen liet zien dat deze soort voornamelijk in bos foerageert en niet in de veel opener kurkeikbossen. Vanwege hun hoge natuurwaarden wordt aan die kurkeikbossen meer waarde toegekend dat aan 'gewoon' bos.

Door het zenderen van grote hoefijzerneuzen in de Camarque (Frankrijk) kwam aan het licht dat deze soort hier naar verhouding meer in weilanden en moeras foerageert dan elders in Europa. Gelukkig bleek ook dat de populatie aanzienlijk groter is dan tot dan toe bekend was. Een Pools en een Frans onderzoek richtten zich op het gebruik van verschillende foerageerbiotopen door vleermuissoorten.

Bescherming
Een persoonlijke visie op de bescherming van vleermuizen wereldwijd werd gegeven door Paul Racey (Groot-Brittanië). Hoewel er al veel bereikt is, is de helft van de wereld ten aanzien hiervan nog steeds een 'onontgonnen gebied'. Naar zijn oordeel zijn de vorming van NGO's en de export van kennis de twee belangrijkste pijlers.

Een Nederlandse bijdrage betrof de rol van de lichtkleur op verstoring van vleermuizen door kunstlicht. Amberkleurige led-verlichting blijkt het meest vleermuisvriendelijk. Pools onderzoek beschreef de gedragverandering van uitvliegende laatvliegers als gevolg van het verlichten van de kerk waarin ze verbleven. In Slovenië vindt een driejarige studie plaats naar de invloed van verschillende soorten belichting op kolonies van de kleine hoefijzerneus. Hiervan konden alleen de eerste resultaten worden gepresenteerd.
Een Franse, een Duitse en een Poolse bijdrage behandelden onderzoek naar mogelijkheden slachtoffers bij windturbines te verminderen. Een Italiaanse bijdrage liet zien dat gegevens over aanwezige vleermuissoorten er toe kunnen leiden dat wordt afgezien van de bouw van windturbines op een bepaalde plaats.

Grotten in Roemenië blijken grote tot zeer grote aantallen vleermuizen onderdak te bieden, zoals tot 50.000 overwinterende Schreibers'vleermuizen. Om bedreigingen als speleologie en andere verstoringen tegen te gaan zijn er plannen de belangrijkste grotten vleermuisvriendelijk af te sluiten. Een recent ontdekt belangrijk overwinteringsobject in Polen, met meer dan 3000 overwinterende vleermuizen, wordt o.a. bedreigd door renovatieplannen.

Verspreiding en trek
Op twee kleine eilanden in het Duitse deel van de Waddenzee werd een eerste onderzoek uitgevoerd naar trek van vleermuizen. Naast de ruige dwerg werden ook voor zeven andere vleermuissoorten aanwijzingen voor trek gevonden. Onderzoek in Estland leverde een schatting op van het aantal vleermuizen dat hier in het najaar langs delen van de kust zuidwaarts trekt: 5000-6000 dieren, in hoofdzaak ruige dwergvleermuizen. In Letland onderzocht een enthousiaste jongeman of de ruige dwergvleermuis foerageert tijdens de trek. Van veel vogelsoorten is bekend dat ze overdag foerageren terwijl ze 's nachts trekken, wat vleermuizen alleen bij uitzondering zullen doen. De resultaten lieten zien dat de ruige dwergvleermuis trek en foerageren combineert en vooral aan het begin en eind van de nacht foerageert. Een Russische bijdrage handelde over de rol van kunstmatige dammen in zee bij de trek van vleermuizen.

Onderzoek in bossen in Luxemburg liet zien dat de vale en Bechsteins vleermuis vrij algemeen voorkomen in dit land, vooral in het zuidelijke Gutland. Dat geeft hoop voor ons en onze Belgische

buren! Verder waren er bijdragen over de verspreiding in (een deel van) Marokko, Oekraïne, Ierland, Slovenië, Montenegro en in Wenen.

Analyse van gegevens in Hongarije leidde tot de conclusie dat de nimfvleermuis (*M. alcathoe*) wijd verspreid in dit land voorkomt en vooral in gebergten.

Gedrag algemeen
Er waren enkele bijdragen over de Nijlrousette, de enige vliegende hond die in Europa, en wel het uiterste zuidoosten, voorkomt. Daarbij was een studie naar de koloniesamensteling, vliegbewegingen en voedsel van een groep van 2500 dieren die in een oase in de woestijn van Egypte leeft. Zeer aansprekend was de presentatie van onderzoek naar het paargedrag van deze soort. Waarnemingen, toegelicht met video-opnamen, lieten zien dat er verkrachtingen voorkomen, maar ook 'gentleman'- en beschermend gedrag.

Een Tsjechisch onderzoek naar verblijfplaatsen van baard-, Brandt's en nimfvleermuizen liet zien dat de eerste twee geregeld verblijfplaatsen delen en zowel bomen als huizen benutten, terwijl de derde niet met de andere mengt en alleen spleten in de stam van bomen gebruikt.

Een onderzoek in Bulgarije maakte aannemelijk dat vrouwtjes van de paarse hoefijzerneus mannetjes met een relatief hoge stem verkiezen. Aanleiding hiervoor was het gegeven dat deze soort een hogere frequentie gebruikt dan op basis van de grootte was te verwachten.

Onder uiteenlopende omstandigheden deden Duitsers onderzoek naar de reactie van vleermuizen op spiegels. Horizontale spiegels werden bij herhaling aangezien voor water waar de vleermuizen van probeerden te drinken. Verticale spiegels werden aangezien voor een doorgang wat tot aanvaringen (zonder zichtbaar letsel) leidde.

Noors onderzoek liet zien dat de kleine dwergvleermuis zelfs midden in de Noorse winter nog actief kan zijn. Een studie in Frankrijk bij snelwegen komt tot goeddeels dezelfde conclusies als hier in Nederland: duiker en viaducten zijn belangrijk als passageplaats voor vleermuizen onder en over snelwegen.

Monitoring
In Ierland is onderzocht op welke manier kolonies van gewone grootoren het beste geteld kunnen worden ten behoeve van monitoring en hoeveel tellingen uitgevoerd moeten worden om tijdig een ernstige achteruitgang te signaleren. Gegevens van vier soorten in Oostenrijk uit de afgelopen tien jaar lieten over het algemeen een toename zien, vooral bij de ingekorven vleermuis. Een van de Nederlands bijdragen betrof een overzicht van 25 jaar monitoring via wintertellingen: zeven soorten waarvan voldoende gegevens verzameld zijn lieten allen een positieve trend zien.

Veldmethoden
Het gebruik van systemen die geluiden van vleermuizen gedurende lange tijd kunnen registreren neemt toe. Zo werd in Frankrijk een studie uitgevoerd waarbij met deze techniek op 300 punten in uiteenlopende biotopen informatie over 17 soorten werd verzameld. Om de grote hoeveelheid informatie te verwerken werd een computerprogramma ontwikkeld om soorten te onderscheiden.

Resultaten met vleermuiskasten in Litouwen lieten zien dat vooral meerkamerige vleermuiskasten veel werden gebruikt (bezetting bijna 40%), waaronder ook kraamkolonies van 3 soorten.

De samenvattingen van de presentaties zullen op korte termijn beschikbaar komen op de site van het symposium:
- http://www.chiroptera.lt/symposium/index1.php?do=67
- http://www.viaconventus.com/data/2112th-EBRS-progr-abstr-list-part.pdf

Een vleermuiscongres in Tweets

Door: Stephan Vreugdenhil/Jasja Dekkker

Medewerker van de Zoogdiervereniging Jasja Dekker deed via twitter verslag van het European Bat Research Symposium, dat in augustus werd gehouden in Litouwen. In de zeer beperkte toegestane ruimte van 140 tekens probeerde hij de kern van elke presentatie te vatten. Volg ook nieuwtjes, veldervaringen en aankondigingen van symposia van de Zoogdiervereniging op twitter: **@Zoogdiervereniging**

21 Aug: Aangekomen in Litouwen voor European Bat Research Symposium. Twitter komende week inhoud met #EBRS

#EBRS Eric Jansen vertelt over alternatieve lampkleur voor vleermuizen van LEDexpert en Zoogdiervereniging. #in

22 aug: #EBRS staat -natuurlijk- voor European Bat Research Symposium. #in

22 aug: #EBRS ook in Europa White Nose Syndrome, maar geen massasterfte. Aantal gevallen lijkt wel toe te nemen #in

22 aug: #EBRS zorgwekkende update over white nose syndrome bij vleermuizen in VS. ~23 staten al besmet. Miljoenen dode dieren #in

22 aug: #EBRS heel gave film over vangen van vis door Myotis capaccinii. Veel high framerate video, plus mooi beeld van veldwerk. #in

22 aug: #EBRS Fransen leidden hoogte en habitatgebruik P. macrobullaris in bergen af uit barcoding soorten in dieet. #in

22 aug: #EBRS ruige dwergvleermuis eet tijdens migratie, en gebruikt stopover-sites opportunistisch. #in

22 aug: #EBRS meervleermuis en watervleermuis hebben veel overlap in dieet. Ze kunnen mogelijk samenleven door versch. ruimte- of tijdgebruik. #in

22 aug: #EBRS lezing over M. emarginatus in Spanje. Vrouwtjes eten spinnen in bos, ook in eucalyptus! Volgen vaak rivierbed, vliegen max 10 km. #in

23 aug: #EBRS kleine dwergvleermuizen in kasten eten plaaginsecten in rijstvelden in de Ebro. #in

23 aug: #EBRS genetica van Afrikaanse vleermuizen op European bat research symposium! heu?

23 aug: #EBRS in Italië werd besloten geen windturbine te bouwen vanwege rijke vleermuisfauna. optie 0 is mogelijk! #in

23 aug: #EBRS prof Racey geeft overzicht van wereldwijde vleermuisbescherming. Boodschap: stimuleer en help lokale mensen bij hun vleerwerk. #in

23 aug: #EBRS In Frankrijk wordt adhv wind, tijd en datum vleermuisactiviteit voorspeld en turbine stilgezet. Resultaat: 65% minder sterfte. #in

24 aug: #EBRS Andreas Streit van eurobats vertelt over het wereldwijde year of the bat. zie www.yearofthebat.org #in

25 aug: #EBRS mopsvleermuis verblijft in Italië als echte bosjager toch in huizen. #in

25 aug: #EBRS een tof verhaal over Hawaii's vleermuizen. ze jagen zomers laag en s winters in de bergen #in

25 aug: #EBRS Mehelyi hoefijzerneus-vrouwen prefereren mannetjes met hoge stem. dat staat waarsch voor goede conditie. #in

25 aug: #EBRS vleermuizen kunnen glas en spiegelwanden niet waarnemen als ze er schuin op afvliegen. #in

25 aug: #EBRS ruige vleermuizen trekken over (Duitse) Waddeneilanden. Vooral in de luwte van de duinen. #in

#EBRS is alweer voorbij. Op naar de volgende, over 3 jaar, in Baskenland.

Verslag vleermuisacties en de nacht van de Vleermuis

Bron: Zoogdieratlas Friesland - Nieuwsbrief 1, oktober 2011

In de afgelopen maanden zijn diverse vleermuisexcursies gehouden. Hieronder een kort verslag van deze excursies.

Op vrijdag 29 juli is door Jan een excursie gegeven in Driesum. In het gebied rond de Rinsmastate werden Rosse vleermuis, Gewone dwergvleermuis (uitvliegend vanuit een huis op het verzamelpunt), Ruige dwergvleermuis, Watervleermuis, Meervleermuis en Laatvlieger geregistreerd.

Op dinsdag 9 augustus is door John en Bregtje, in samenwerking met Staatsbosbeheer, een lezing met excursie gegeven in Oudemirdum. In het naastgelegen bosgebied zijn de volgende soorten waargenomen: Gewone dwergvleermuis, Watervleermuis en Laatvlieger.

Op zaterdag 13 augustus is door John en Bregtje, in samenwerking met Staatsbosbeheer, een lezing met excursie gegeven in Sneek, bij RCN de Potten. In het aangrenzend waterrijke gebied zijn aangetroffen: Gewone dwergvleermuis, Meervleermuis en Laatvlieger.

Nacht van de vleermuis: op vrijdag 26 augustus is door John en Bregtje een excursie gegeven in Beetsterzwaag. In het plaatselijke stadspark werden Gewone dwergvleermuis, Watervleermuis en Laatvlieger tijdens de wandeling waargenomen.

Nacht van de vleermuis: op zaterdag 27 augustus is door Teddy en Bregtje een excursie gegeven in Bakkeveen, bij de Slotplaats. In dit bosgebied zijn aangetoond: Gewone dwergvleermuis, Ruige dwergvleermuis, Gewone grootoorvleermuis, Watervleermuis en Laatvlieger.

Gemiddeld waren 15 deelnemers aanwezig per lezing/excursie.

Nacht van de vleermuis: op zaterdag 27 augustus zijn, op initiatief buiten het atlasproject, ook nog excursies gegeven in de Alde Feanen door It Fryske Gea en een excursie in het Drents-Friese woud. Helaas zijn de resultaten daarvan nog niet ontvangen.

In het voorjaar zijn ook al enkele lezingen en excursies gegeven, waaronder samen met It Fryske Gea in Katlijk (Teddy), met scholengemeenschap Bogerman in Sneek (Teddy en John) en aan 35 Van Hall Larenstein studenten door Teddy en John met hulp van Durk Venema, Sharon Boekhout en Tjitske Wiersma

Wij hopen met de excursies meer begrip te hebben gekweekt voor vleermuizen. De reacties waren zeer positief, zelfs op avonden met slechter weer en minder waarnemingen. We zijn zeer tevreden over het verloop en de deelname aan de vleermuisexcursies.

Een vleermuis onder het Pur-schuim

Door: Peter Twisk, Antoinette van Wilgen en Dick Kuus; Netwerk Vleermuizen en Steenmarters in Gebouwen

Op 22 juni 2011 krijgt Dick Kuus, vrijwilliger uit Boxtel van het Netwerk Vleermuizen en Steenmarters in Gebouwen, bericht over een vleermuis die op de grond zit. Hij haalt het dier op en stuurt Peter Twisk, coördinator van dit Brabantse meldingsnetwerk, het volgende bericht:

Hoi Peter,
Ik heb deze week een vleermuis opgehaald in Boskant. Het beestje had door mierenpoeder gekropen. Daar moet denk ik iets van lijm in zitten, de mieren moeten het meenemen naar het nest.
in ieder geval zit het goedje zo vast dat ik het er niet vanaf kan krijgen. Ik heb geprobeerd met lauw water en een zachte tandenborstel het diertje schoon te maken maar er gaat niets van af. Met de loep gezien lijkt het wel pur-schuim.
Zijn armen, linkerschouder en borst zitten vol en de rechter vleugel zit vast, aan het linker oor zit ook iets. Waar haar zat heb ik het een beetje weg kunnen knippen. Over het algemeen weet ik niet wat ik er verder aan kan verbeteren. Ik stuur als bijlage wat foto's mee.
Met vriendelijk groet, Dick

Foto 1: de onfortuinlijke vleermuis (Foto Dick Kuus)

Op voorstel van Peter brengt Dick de vleermuis naar Antoinette van Wilgen in Oss. Antoinette verzorgt al vele jaren gewonde en verzwakte vleermuizen. Ze stelt vast dat het om een vrouwtje van de gewone dwergvleermuis gaat en dat het dier niet onder het mierenpoeder, maar onder het Pur-schuim zit. Het verwijderen van het schuim blijkt een lastige klus te zijn.

Antoinette beschrijft:
Wegsnijden van wat er nu op het diertje zit is niet mogelijk. Internet heeft niet veel te bieden, behalve dat aceton de PUR oplost. Dus met aceton geprobeerd. Het blijkt echter dat aceton de huid uitdroogt en ontzettend koud maakt. Voor een vleermuis dus niet echt positief. Het moet dus in fases gebeuren. Voordat ik de vleermuis ga behandelen zet ik haar op een warmtemat. De bak wordt dus goed voorverwarmd.
Met een wattenstaaf neem ik wat aceton en smeer dit op een stukje van de vleugelhuid. Na een paar keer indopen en insmeren merk ik dat de PUR verandert van vorm. Met een droog wattenstaafje probeer ik het er vanaf te halen. Er laat een vliesje los. Dat gaat zo goed dat ik de andere vleugel ook probeer. Als de vliesjes eraf zijn smeer ik beide zijden van de huid met een oogzalf in, om de huid wat vetter te maken. De vleermuis is koud en ligt stil in mijn hand. De aceton verdampt. Als alles weg is leg ik haar in de bak die nu lekker is voorverwarmd. Na een klein uurtje trekt ze bij en is ze weer een beetje op temperatuur. Omdat ze een aantal dagen niet gegeten heeft begint ze nu stevig te vreten. Een beloning na mijn 'marteling'.

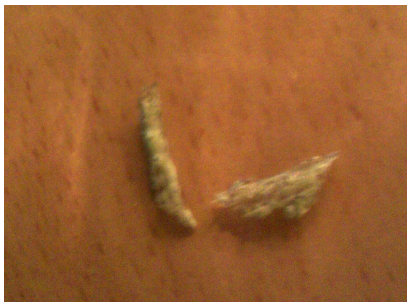

Foto 2: Stukjes verwijderd Pur-schuim (Foto: Antoinette van Wilgen)

In de daarop volgende dagen gaat Antoinette door met de behandeling. Als de poten en vleugels vrij zijn van Pur-schuim kan de vleermuis zelf veel van het spul dat in haar vacht zit verwijderen. Daarbij krabt ze wel veel haren mee, zodat ze ten dele kaal wordt. Gelukkig eet en drinkt de vleermuis goed, een teken dat ze levendig en redelijk op haar gemak is. Bij de behandeling merkt Antoinette onder andere dat het vrouwtje nog melk geeft, wat betekent dat ze vrijwel zeker haar jong verloren heeft.

Foto 3 en 4: De vleermuis op 10 juli (links) en op 6 augustus (Foto: Antoinette van Wilgen)

Na een kleine twee maanden is de vleermuis goeddeels hersteld. Doordat de rui in de nazomer valt is de vacht ook weer goeddeels op orde (zie bijgaande foto's). In augustus krijgt de vleermuis via een uitwenbak weer de vrijheid.

Sinds enige tijd is in Nederland een subsidieregeling van kracht voor het toepassen van na-isolatie bij woningen. Daarbij wordt onder andere polyurethaan, oftewel Pur-schuim gebruikt. Dit heeft het voordeel dat het als een vloeistof in bijvoorbeeld een spouw gespoten kan worden waarna het uitzet, de ruimte vult en hard wordt. In hoeverre daarbij rekening gehouden wordt met de kans dat er zich vleermuizen in zo'n spouwmuur bevinden is echter de vraag…. Het is heel aannemelijk dat deze Pur-vleermuis ook op een dergelijke manier met het schuim in aanraking is gekomen. Omdat het om een zogend vrouwtje ging is er een kans dat soortgenoten, die samen met deze vleermuis in een kraamkolonie zaten, er minder fortuinlijk zijn afgekomen. Dat zou betekenen dat het 'lot-geval' van deze pur-vleermuis een tipje van de sluier kan zijn.

Vleermuis aangetroffen in ziekenhuis

Bron: ANP/Redactie –15/09/11, 14:07

In het Röpcke-Zweers Ziekenhuis in Hardenberg is gisteren een vleermuis gevangen. Het dier was gevonden in de berging van de operatiekamers.

© THINKSTOCK

Volgens de instelling is de veiligheid van patiënten niet in het geding geweest. De vleermuis werd aangetroffen nadat de operaties van gisteren waren voltooid. Het complex is grondig schoongemaakt en de vondst is gemeld bij de Inspectie voor de Volksgezondheid. De operatiekamers zijn vandaag weer beschikbaar.

Het dier is niet op de operatiekamers geweest. Ook zijn er na technisch onderzoek geen andere vleermuizen in het complex aangetroffen, aldus een zegsvrouw van Saxenburgh Groep, waar het ziekenhuis onderdeel van is. Vermoedelijk is de ongenode gast meegelift tijdens transport van materiaal naar de berging van het OK-complex.

Vleermuis veilig verwijderd uit ziekenhuis

Bon: deweekkrant.nl 15-09-11

VECHTDAL- In het Röpcke-Zweers Ziekenhuis in Hardenberg is woensdag een vleermuis aangetroffen en gevangen. De vleermuis zat in de steriele berging van het OK-complex.

Er was geen gevaar voor patiënten.

Onderzoek heeft uitgewezen dat de vleermuis niet op de operatiekamers is geweest. 'De patiëntveiligheid is geen moment in gevaar geweest. Operaties kunnen veilig blijven plaatsvinden in het ziekenhuis', zo laat het ziekenhuis weten.
Medewerkers van de OK troffen het beestje aan het eind van de middag aan in een bak met materialen in de berging op het OK-complex. De vleermuis is direct gevangen en verwijderd. Het OK-programma was op dat moment al afgelopen, er waren geen patiënten meer binnen het OK-complex.

Onderzoek
Er is meteen een technisch onderzoek gestart. Vastgesteld is, dat de vleermuis onmogelijk rechtstreeks via de OK naar binnengekomen is. Ook is uitgesloten dat het beestje via de luchtkasten is

binnengekomen. Naar alle waarschijnlijkheid is de vleermuis meegelift tijdens transport van materiaal naar de OK-berging. Nadat geconstateerd was dat er geen andere vleermuizen aanwezig waren, is het gehele OK-complex schoongemaakt. Vervolgens is het complex weer vrijgegeven. Het OK-programma is donderdag 15 september normaal van start gegaan.

Vleermuisdeskundige
Gisteravond is een vleermuisdeskundige ingeschakeld. Deze heeft vastgesteld dat het om een volwassen dwergvleermuis gaat. Dit type vleermuis is geen drager van hondsdolheid. Door middel van metingen met speciale apparatuur is vastgesteld dat het om een enkele dwergvleermuis ging. Om elk risico uit te sluiten, is het gehele OK-complex direct schoongemaakt.
De Inspectie is gewaarschuwd en heeft geconstateerd dat het ziekenhuis adequaat heeft gehandeld en ziet geen aanleiding tot verdere actie.

Vleermuisvlieger uit het Vliegerblad - Vluis

Bron: www.vliegerblad.nl (via Herman Zwart)

Vluis
Het VLEERMUIS-ontwerp van de beeldend kunstenaar Kees Buurman is gebaseerd op een studie van biologisch verantwoorde afbeeldingen van een groot aantal vleermuizen. Hij zou het op prijs stellen als er geen veranderingen worden aangebracht in de omtrekvorm, de vorm van het lichaam, de oren en poten. Dit ontwerp mag alleen voor eigen gebruik worden aangewend. Red.

Inleiding
De VLUIS, een vierlijner voor dag en nacht. Het is zeker niet de eerste keer dat als ontwerp voor een vlieger is uitgegaan van een "vleermuis". Toch meen ik dat deze vierlijns-vlieger bestaansrecht heeft. Ik ben er bij het ontwikkelen van de vorm van uitgegaan dat ik, in tegenstelling tot andere ontwerpen die ik ken, zo min mogelijk zou styleren. Ik volgde heel natuurgetrouw niet alleen de omtrek maar ook de bouw van het lichaam en de structuur van de vlieghuid van de vleermuis. Ook de doorschijning is essentieel en op de werkelijkheid geënt. Bij vogels zijn de vleugels in feite sterk gespecialiseerde voorpoten. Vleermuizen zijn de enige zoogdieren die vliegen. Zij brengen levende jongen voort en zogen ze. Ze hebben hun vliegcapaciteiten op een geheel andere wijze ontwikkeld dan vogels en vliegen voornamelijk met de armen en middenhandsbeentjes. De vleugel van de vleermuis is zijn uitgespannen huid, waaruit alleen zijn kop met meestal grote oren, zijn duimen en een aantal tenen buiten steken. Met zijn duimen doet hij verschillende werkzaamheden. Als hij in rust is of zijn winterslaap houdt hangt hij aan zijn tenen. Het belangrijkste is echter dat hij vliegt met vier vingers, zijn achterpoten en zijn staart. De vleermuis is met zijn vlieghuid een opmerkelijk geavanceerder vlieger dan vogels zodat de keuze voor een vierlijnsvlieger voor de hand lag. Hij kan stilstaan én achteruit vliegen. In mijn ontwerp wil ik sterke associaties met bestaande styleringen, zoals bijvoorbeeld de "batman", vermijden. Een ander uitgangspunt is dat ik datgene in de lucht wil brengen, dat er ook daadwerkelijk behoort en zich natuurlijk gedraagt. Het ligt voor de hand dat een vlieger die als vleermuis ontworpen is ook in de schemer en s'nachts moet vliegen. Ik heb daarvoor speciale verlichting toegepast.

Nadere aanwijzingen voor de bouw van deze vlieger zijn te vinden op:
http://www.vliegerblad.nl/index.php?option=com_content&task=view&id=41&Itemid=27

Verslag kastencontrole Robbenoordbos

door: Carolien van der Graaf

Op 19 en 20 augustus 2011 is een verkort vang- en hanteerkamp georganiseerd om de vleermuiskasten in het Robbenoordbos te controleren. We verzamelden informatie over het gebruik van de vleermuiskasten, terwijl we tegelijkertijd ervaring konden opdoen in het hanteren en beschrijven van vleermuizen.

Het programma bestond uit avond met lezingen en een dag met kastcontroles. Er waren ongeveer 15 deelnemers en 5 begeleiders (A-J Haarsma, Thijs Molenaar, Thijs Bosch, Jan Mulder + René Jansen). Tijdens het voorstelrondje bleek al dat veel deelnemers bij een bureau werken en ervaring in vleermuis detectorwerk hebben. Maar vleermuizen zijn voor de meesten daarnaast ook gewoon een hobby. Zo'n kamp is de kans om vleermuizen van dichtbij te bewonderen.

Lezingen
Tijdens de lezingen werd achtereenvolgens ingegaan op kasten als onderzoeksmethode, rabiës en het vleermuisvangsysteem. Ten slotte werd een toelichting gegeven op het opmeten van vleermuizen als voorbereiding op het veldwerk.

Kasten als onderzoeksmethode
Toegelicht werd dat kasten gebruikt kunnen worden als 'vang'-methode. Je biedt de vleermuizen kasten als extra verblijfplek en in de kasten zijn ze tegelijkertijd eenvoudig te onderzoeken. Op de onderzoekslocatie, net na de Afsluitdijk, bieden de kasten mogelijkheid tot onderzoek naar het aan de najaarstrek gekoppelde voortplantingsgedrag van vleermuizen. Zo migreren ruige dwergvleermuizen over grote afstanden, waarbij landschappelijke structuren gevolgd worden. De mannetjes wachten de migrerende vrouwtjes langs de route op en lokken ze in hun baltsverblijf. Naast ruige dwergvleermuizen blijken we ook gewone dwergvleermuis, gewone grootoorvleermuis en meervleermuizen in de kasten te kunnen verwachten. Dit is in voorgaande jaren uit onderzoek gebleken. In het kader (onderaan het artikel) staat een toelichting op het kastenproject in het Robbenoordbos en een toelichting op het type vleermuiskast.

Rabiës
Rabiës komt in Nederland voor bij laatvlieger en meervleermuis en in Engeland is een vleermuisonderzoeker door een watervleermuis besmet. Bij andere soorten vleermuizen is rabiës (nog) niet aangetroffen, maar je kunt beter geen risico lopen. Rabiës is een zeer pijnlijke en ongeneeslijke ziekte. Als je vleermuizen vangt en hanteert is een inenting dus noodzakelijk. Voor detectorwerk en wintertellingen is het overigens niet nodig om je in te enten (en ook niet als je een kolonie in je huis hebt). Behalve dat de ziekte dodelijk is, heeft een besmetting ook grote gevolgen voor het imago van vleermuizen. Je hebt er dus niet alleen jezelf mee, maar ook de vleermuizen en onderzoekers. Dus: zonder inenting nooit een vleermuis vastpakken!

Tijdens de cursus werd geadviseerd jaarlijks je titer te laten bepalen en zo nodig een booster op je rabiësinenting te halen. Je titer geeft inzicht in je beschermingsniveau en of de inenting heeft aangeslagen. Daarnaast is een titerbepaling goedkoper dan een inenting. Op de komende Vlen-dag zal Peter Lina een uitgebreide toelichting op (het voorkomen van) rabiës geven.

Vleermuisvangsysteem
Thijs Bosch ging nader in op het vleermuisvangsysteem (zie kader), waar dit kamp bij aansluit.

Vleermuizen beschrijven / het tieten-verhaal
Om onderzoek te doen naar het voortplantingsgedrag heb je natuurlijk het geslacht van de vleermuizen nodig en wil weten of de vleermuizen sexueel actief zijn. Daarnaast zijn leeftijd en gezondheid belangrijke factoren. Deze eigenschappen kunnen aan de hand van verschillende kenmerken bepaald worden. Daarover ging het 'tieten'-verhaal.

A-J Haarsma gaf een uitgebreide toelichting op de kenmerken die we volgende dag moeten noteren. Alle vakjes van het standaardformulier werden behandeld met bijbehorende tekeningen en foto's.

Foto: Het opmeten van de onderarmlengte

Foto: het beoordelen van de sexuele status

Na alle lezingen hebben we nog even nagekletst om vervolgens snel ons matje/tentje op te zoeken, ondertussen tussen neus en lippen informerend 'hoeveel snurk jij eigenlijk?'.

Vleermuisvangsysteem
Het vleermuisvangsysteem is opgezet door een actieve groep vleermuiswerkers, die de afgelopen jaren, tijdens JNM/NJN-kampen en als professional, heel wat ervaring hebben opgedaan met het vangen en hanteren van vleermuizen. Uit hun ervaringen is een systeem opgezet om op een praktische en ethisch verantwoorde manier vleermuizen te vangen en hanteren. Van elke gevangen vleermuis wordt op vergelijkbare wijze dezelfde informatie verzameld, zodat de gegevens gebundeld kunnen worden en onderling uitwisselbaar zijn.

Voor de vleermuizen is het een zeer ingrijpende en stressvolle ervaring om gevangen te worden. Daarom is het belangrijk dat vleermuisvangers verantwoord en kundig te werk gaan en hun gegevens beschikbaar stellen aan de maatschappij.

Het systeem bestaat uit het certificeren van zelfstandig vangers en het controleren van onderzoeksvoorstellen aan de hand van:
- Kennis over determinatie en ecologie van vleermuizen
- Kennis over onderzoeksmethodes en ethiek
- Praktijkervaring in het gebruik van mistnetten
- Praktijkervaring in het hanteren en opmeten van vleermuizen
- Het beschikbaar stellen van de resultaten via een standaard formulier

Het systeem is gekoppeld aan de machtigingen die de Zoogdiervereniging aan de vleermuisvangers verstrekt op hun ontheffing van de Flora- en faunwet voor het vangen met mistnetten. De Zoogdiervereniging machtigt alleen zelfstandig vangers met een gedegen onderzoeksvoorstel. Hiervoor is een aparte commissie ingesteld. Naast deze commissie is er een opleidersgroep en een klankbordgroep. De opbouw van het systeem wordt toegelicht op www.vleermuizenvangen.nl.

Om zelfstandig vanger te worden dient een theorie-examen en een praktijkexamen te worden afgelegd. Om te oefenen in de vaardigheden kunnen aspirant vleermuisvangers deelnemen aan onderzoek of kampen zoals dit kamp.

Op www.vleermuizenvangen.nl staat informatie over examens, activiteiten en lopende onderzoeken waar je ervaring op kunt doen in het vangen en hanteren van vleermuizen.

Kastencontroles
Na het ontbijt gaan we in vier groepen de kasten in de omliggende bossen inventariseren. De begeleiders hebben na een korte briefing de kaarten met de locaties en nummers van de kasten mee gekregen. Rond 18:00 uur staat voor wie wil een maaltijd klaar op onze kamplocatie in de keet van Staatsbosbeheer, waarna het kamp eindigt.

Ik zit in een groep van zes met als begeleiders John Mulder en René Jansen. Het voordeel is dat ik de enige ben die is ingeënt, dus als enige dieren mag hanteren (naast de begeleiders). Het nadeel is dat het dan ook mijn schuld is als er één ontsnapt en dat gebeurt nogal eens. Het is vrij warm en de vleermuizen zijn erg actief. Als je de kast opent kunnen de vleermuizen er aan beide zijkanten uitvliegen. Het is een kwestie van snel blind je handen in de kast stoppen. Je moet vooral de kast niet weer dichtklappen, want dan kun je de dieren verwonden. Ik kan je vertellen, het is best lastig om die impuls te onderdrukken. Ook al weet je dat dwergvleermuizen niet hard bijten, toch is het spannend om je handen er blind in te steken. Vooral als de anderen vertellen dat er ook wespen, bijen, hoornaars of rosse vleermuizen in kunnen zitten… We hebben in de kasten trouwens veel oorwormen, pissebedden en nachtvlinders, maar gelukkig geen bijen of wespen aangetroffen. Ik ben gelukkig niet de enige, ook bij anderen ontsnapt er af en toe een vleermuis. René Jansen is zeer behendig in het pakken van de dieren. Bij hem ontsnappen de minste dieren.

Foto: Carolien controleert een kast

Foto: René controleert de kasten snel en effectief

Je hebt goede ogen en veel ervaring nodig om op juiste wijze de afmetingen, kleur, beharing en gevuldheid van ballen en tieten in te schatten op een schaal van 1-5. De ballen van een dwergvleermuis zijn enorm in verhouding tot het lichaam, maar het onderling vergelijken van de afmeting in een schaal van 1-5 is nog best lastig. Vooral het bepalen van tandslijtage en tandsteen vind ik moeilijk. Als je eraan denkt het hoofd van een dwergvleermuis kleiner is dan je pink, kun je al nagaan hoe klein de tandjes wel zijn.

Foto: Ruige dwergvleermuis, te herkennen aan de nerven op de vlieghuid

Foto: Ruige dwergvleermuis met opgezwollen klieren waaruit een gele stof vrijkomt

Bij onze groep hebben we alleen mannetjes ruige dwergvleermuizen. De meeste dieren hadden de sexuele status 'SA2'. Dat betekent dat de ballen en bijballen goed gevuld, maar nog niet op hun top zijn. Misschien zijn de vrouwtjes nog in aantocht.
Bij de andere groepen zijn ook enkele vrouwtjes ruige dwergvleermuis, een watervleermuis en enkele meervleermuizen in de kasten aangetroffen. Helaas hebben we geen grootoorvleermuizen of gewone dwergvleermuizen gevonden.

A-J Haarsma was helemaal in haar nopjes met de terugvangst van een vrouwtje meervleermuis uit Uithoorn (Vrouwenakker) in een kast in Andijk met een paargroepje van vier vrouwtjes en een mannetje.

Foto: mannetje meervleermuis als fotomodel

Foto: het teruggevangen vrouwtje meervleermuis

Ik vond het opvallend dat er in de kasten ook paargroepjes meervleermuizen voorkwamen. Als ik aan meervleermuizen denk, denk ik aan spouwmuren, grotten en bunkers gebouwen, aan zwermen voor grotten en paren in het winterverblijf. Zo was het kamp ook erg nuttig om mijn kennis over de ecologie van vleermuizen bij te stellen.

Kastenproject Robbenoordbos
Sinds het begin in 1987, toen in de eendenkooi in 't Zand een achttal vleermuiskasten als experiment werden opgehangen, zijn in overleg met terreineigenaren en / of beheerders zijn een zestal gebieden uitgekozen om de vleermuiskasten op te hangen. In verschillende gebieden in de Kop van Noord Holland hangen nu zo'n 220 vleermuiskasten van Model Boshamer.

Het Robbenoordbos ligt in gemeente Den Oever (Noord-Holland), nabij de Afsluitdijk. Het is een 460 hectaren groot overwegend loofbos. Na vijftig jaar wordt gaandeweg omgezet van productie- naar meer natuurlijk bos. De bomen zijn nu nog vrij jong en dun; dat wil zeggen nog niet erg geschikt als verblijfplaats voor vleermuizen. Kasten bieden dan een uitkomst. In het Robbenoordbos hangen 30 kasten.

Foto: fraaie bossen

Naast het Robbenoordbos hangen er vleermuiskasten in:
- **Noorderhaven** (Vereniging 's Heereenloo Amersfoort). In dit jonge park van zo'n 84 hectare hangen 50 kasten.
- **'Paardenweitje'** (Staatsbosbeheer Schoorl). Op een open plek in het bos van de Schoorlse binnenduinrand, hangen 10 kasten. In de hier aanwezige werkschuur zit sinds jaar en dag een kolonie grootoorvleermuizen van zo'n 20 exemplaren.

- **Eendenkooi Callantsoog** (Staatsbosbeheer), een schraal eikenhakhout bos, de bomen zijn er laag en dun, bevatten weinig natuurlijke holten. In dit gebied hangen 25 kasten.
- **Dijkgatsbos**, een gevarieerd bos met overwegend loofhout met 40 kasten.
- **'t Wildrijk** bij St. Maartensvlotbrug (LNH) is een oud 'landgoedbos' op een strandwal, zeer gevarieerd in aanplant en leeftijd. Langs de wandelpaden van 't Wildrijk hangen 40 kasten.
- **Eendenkooi in 't Zand** (Stg. Landschap Noord-Holland) 25 kasten. Dit is een ongeveer vier eeuwen oude eendenkooi.

De kasten worden een paar keer per jaar gecontroleerd en dat al zo'n 24 jaar lang (sinds 1987).

Doelstelling

- Inventarisatie, met vondsten, zicht- en batdetectorwaarnemingen zijn niet alle vleermuissoorten in een gebied vast te stellen. Wanneer vleermuiskasten langdurig in een gebied blijven hangen, blijken in de praktijk vrijwel alle boombewonende soorten aangetroffen te worden die in het gebied voorkomen. Ook volkomen onverwachte soorten duiken op in gebieden waar ze niet eerder zijn waargenomen. Een voorbeeld hiervan is de baardvleermuis (Myotis mystacinus) die in 2005 op Noorderhaven werd gevonden.
- Het bieden van kunstmatige onderkomens op plaatsen waar weinig natuurlijke (boom) holten aanwezig zijn. Op deze wijze worden bosgebieden en (recent aangelegde parken) voor vleermuizen aantrekkelijker gemaakt. De kasten dienen als slaapplaats, paarplaats en als kraamplaats.
- Kennis en inzicht vergroten in het gedrag van vleermuizen in (kraam)kolonieverband.
- Studie naar gedrag ruige dwergvleermuizen in de nazomer tijdens de balts en voortplanting.
- Monitoring kleine populatie gewone grootoorvleermuizen op Noorderhaven, studie naar het gebruik van het gehele park door deze soort en onderzoek naar de dispersie over de omgeving in de winter door het terugvinden van in de kasten geringde dieren in winterkwartieren in de omgeving van Noorderhaven.
- Educatie; het bouwen van kasten met groepen, zoals leerlingen uit het basisonderwijs, en daarna het ophangen in de beoogde gebieden betrekt een groot publiek bij vleermuizen.

Foto: Jan Boshamer bij één van zijn kasten

Vleermuiskast Jan Boshamer model

De vleermuiskasten zijn van het type 'Jan Boshamer'. Dit zijn platte kasten met een aanvliegplank aan de onderzijde. De vleermuizen vliegen aan op de plank en kruipen van onderen af de kast in. De opening is met een latje versmald om te voorkomen dat vogels erin kunnen. Jan Boshamer heeft dit type ontwikkeld. Door het platte model wordt de kast minder snel door vogels gebruikt om te nestelen.

Onderaan de aanvliegplank is een mestplankje gemonteerd, zodat aan de mest gecontroleerd kan worden of de kast gebruikt wordt. De kasten hangen op drie tot vijf meter hoog; een hoogte die met een ladder gemakkelijk bereikbaar is.

Een filmpje van gewone grootoorvleermuizen in een vleermuiskast staat op:
http://www.youtube.com/watch?v=25XC1DkYgyA

Een bouwtekening van dit type vleermuiskast staat op:
http://www.vleermuis.net/meedoen/voorzieningen-aan-huis-o-a-kasten.html
http://www.ivn-eemland.nl/Educatief/Natuurenzo/Jan%20Boshamer%20model%20vleermuiskast.pdf

Resultaten kolonietellingen in Sassenheim, Voorhout en Warmond op 1 juli 2011

Bron: www.zwgzh.nl; vrijdag, 29 juli 2011 23:07 door: Kees Mostert & Gerben Achterkamp

Op vrijdagavond 1 juli 2011 stond een kolonietelling van rosse vleermuizen op het progamma. Hiertoe werden enkele geïsoleerde landgoedjes bezocht waarvan we wisten dat daar rosse vleermuizen huizen. Het ging om een stadsparkje in Sassenheim, een landgoedje bij Voorhout en het landgoed Huys te Warmond. Het eerstgenoemde gebiedje was nog nooit eerder geteld. Bart Noort vond hier vorig jaar bij toeval een jonge rosse vleermuis die naar beneden was gevallen.

In de week voorafgaand aan de telling van 1 juli werden de drie landgoederen al bezocht om de kolonies alvast op te sporen. Onderstaand de resultaten per landgoed.

Stadsparkje Sassenheim
27 juni: na enig zoekwerk werd hoog in een eik aan de noordrand van de vijver een groep rosse vleermuizen gevonden. Een tweede groep werd vermoed (vliegende dieren op route door laan) maar werd niet gevonden.
1 juli: vanuit de een week eerder gevonden kolonieboom bleef het stil. In een andere boom werden vanuit een oud spechtengat op ca. acht meter hoogte in een beuk de sociale geluiden van rosse vleermuizen gehoord. Het duurde lang voordat het eerste dier uitvloog, namelijk om 22.45 uur. In totaal werden 28 uitvliegende dieren geteld, die allen duidelijk rosse vleermuizen waren. Aangezien er rond 22.00 al drie langsvliegende rosse vleermuizen van een andere lokatie voorbij vlogen moet er zeker nog een andere bewoonde boom zijn geweest. De kolonies rosse vleermuizen in Sassenheim zijn opmerkelijk omdat het, samen met het Kralingse Bos, de enige plek in Zuid-Holland is waar kraamkolonies van rosse vleermuizen voorkomen buiten het binnenduingebied.

Overbosch in Voorhout
27 juni: redelijk midden in het gebied werd, vroeg op de avond, een oude eik gelokaliseerd waaruit rosse vleermuizen geluid te horen was.
1 juli: voorafgaand aan de telling bleek al dat de groep verhuisd moest zijn naar een andere boom in de buurt. Dat resulteerde er uiteindelijk in dat de drie tellers drie verschillende bomen telden. In een zomereik werden tussen 21.15 en 22.45 in totaal tenminste 32 uitvliegende rosse vleermuizen geteld. In een vierde eik waar niemand bij stond leken ook dieren uit te vliegen.

Huys te Warmond
In drie, van eerdere jaren bekende, koloniebomen werden vleermuizen waargenomen.
Boom 000040: op 24 juni werden uit deze beuk vlakbij de parkeerplaats en ingang tussen 21:53 en 22:13 uur 59 uitvliegende rosse vleermuizen geteld. Op 1 juli vlogen hier geen vleermuizen uit.
Boom 000216: in deze beuk in de punt van de driehoek van de Middenlaan1 en Klein laantje werden op 24 juni in eerste instantie 13 uitvliegende rosse vleermuizen geteld. De vinder van deze kolonie is daarna op zoek gegaan naar andere kolonies. Een andere teller heeft daarna nog 14? rosse vleermuizen en 80 watervleermuizen uit zien vliegen. Op 1 juli is gestopt met tellen na 153 uitvliegers bestaande uit ca. 80 rosse vleermuizen en 73 watervleermuizen.
Boom 000643: uit deze kromme es in de driehoek van Oprijlaan en Hoflaantje werden op 24 juni, laat op de avond, nog 10 uitvliegende rosse vleermuizen waargenomen. Op 1 juli vloog er niets uit.

Voorlinden
Een week later, donderdag 7 juli werd landgoed Voorlinden ten Noorden van Den Haag bezocht, hier werd een abeel gevonden waar uit een spechtengat op grote hoogte 18 rosse vleermuizen uitvlogen.

Met dank aan Bart Noort, Odile Schmidt, A-J Haarsma, Mariska Nieuwenhuysen, Rob Timmermans, Eric Thomassen.

Redactie: dit is één van de nieuwsberichten van de Zoogdierwerkgroep Zuid-Holland. Meer nieuwsberichten en activiteiten zijn te vinden op ***www.zwgzh.nl.***

Agenda
Vlen-dag en Vlaams-Nederlandse zoogdierstudiedag 2011

Datum: ZATERDAG 29 OKTOBER 2011 Naturalis, Leiden
Zaal open: 09:15 uur
Organisatie: VLEN | Zoogdiervereniging | Natuurpunt
Thema: Vleermuizen

Tijdens het Internationale Jaar van de Vleermuis staat de Vlaams- Nederlandse zoogdierstudiedag dit jaar in het teken van vleermuizen en wordt daarom gezamenlijk georganiseerd met de VLEN, tegelijk met de jaarlijkse VLEN-dag. Schrijf het in je agenda en mis deze dag niet!

Deze dag staat in het teken van lezingen over vleermuizen, vleermuisonderzoek en andere vleermuiswetenswaardigheden. Daarnaast is het een dag waarop alle personen die geïnteresseerd zijn in vleermuizen in Nederland en Vlaanderen elkaar kunnen ontmoeten.

Dit jaar verwelkomt Naturalis ons in haar auditorium. Tegen betaling kan een lunch genuttigd worden in het museumrestaurant. Naast de diverse lezingen zijn er posters en verschillende vleermuisgerelateerde stands. De dag duurt van 9:15 uur tot 17:00. Dit symposium is gratis voor leden, niet leden dienen zich (gratis) aan te melden via excursie@vleermuis.net.

Het programma ziet er als volgt uit:

Tijd	***Onderdeel***	***Spreker***
9:15	Zaal open, koffie en thee in het Museumrestaurant	
10:00	Opening door de dagvoorzitter	Ben van der Wijden
	Lezingen	
10:05	Vleermuizen… een gevaar voor de volksgezondheid?	Peter Lina
10:30	Een vleermuisvriendelijke verlichtingskleur	Herman Limpens
10:50	Brugrenovaties en vleermuizen. Kan dat samen?	A-J Haarsma
11:10	**Pauze** (koffie en thee)	
11:45	De Bechsteins vleermuis: Ambassadeur van bossen van oude standplaatsen in Vlaanderen	René Janssen en Daan Dekeukeleire
12:15	(Waarom) gaan vleermuizen dood door windturbines?	Marc van der Valk
12:45	**Pauze** (in het museumrestaurant is betaling een lunch te nuttigen)* In auditorium: **Film**: *"Vleermuizen in bossen"* van Frédéric Forget. Deze film is bekroond tijdens het Festival du film nature" in Namur.	
13:45	Laatvliegerkolonies vinden? Zoek vroeg in het jaar!	Ruud Kaal
14:05	Gebruik van ruimte en tijd door laatvlieger tijdens de nacht (Engels/ Nederlands)	Thierry Kervyn
14:45	De nacht van de vleermuis 2011. Grootschalig een succes?!	Annemieke Ouwehand en Neeltje Huizinga
15:00	**Pauze** (koffie en thee)	
15:45	Vergelijkende studie van auto- en fietstransecten in het Brussels gewest	Alex Lefevre
16:15	Grootschalig letten op de kleintjes	Mischa van Hout
16:45	Afsluiting door de dagvoorzitter	Ben van der Wijden
17:00	Opruimen en/ of het gebouw verlaten Sluiting gebouw	

** Een lunchpakket met twee broodjes kaas of ham en een glas melk of karnemelk wordt aangeboden voor 3,95 euro.*

Routebeschrijving Naturalis

Deze dag wordt gehouden in het Auditorium van Museum Naturalis, Darwinweg 2 te Leiden. Deze locatie ligt op 500 meter van het treinstation Leiden. Tevens is er voldoende parkeergelegenheid. Een parkeermunt kan gekocht worden voor 3 euro bij de kassa van Naturalis.

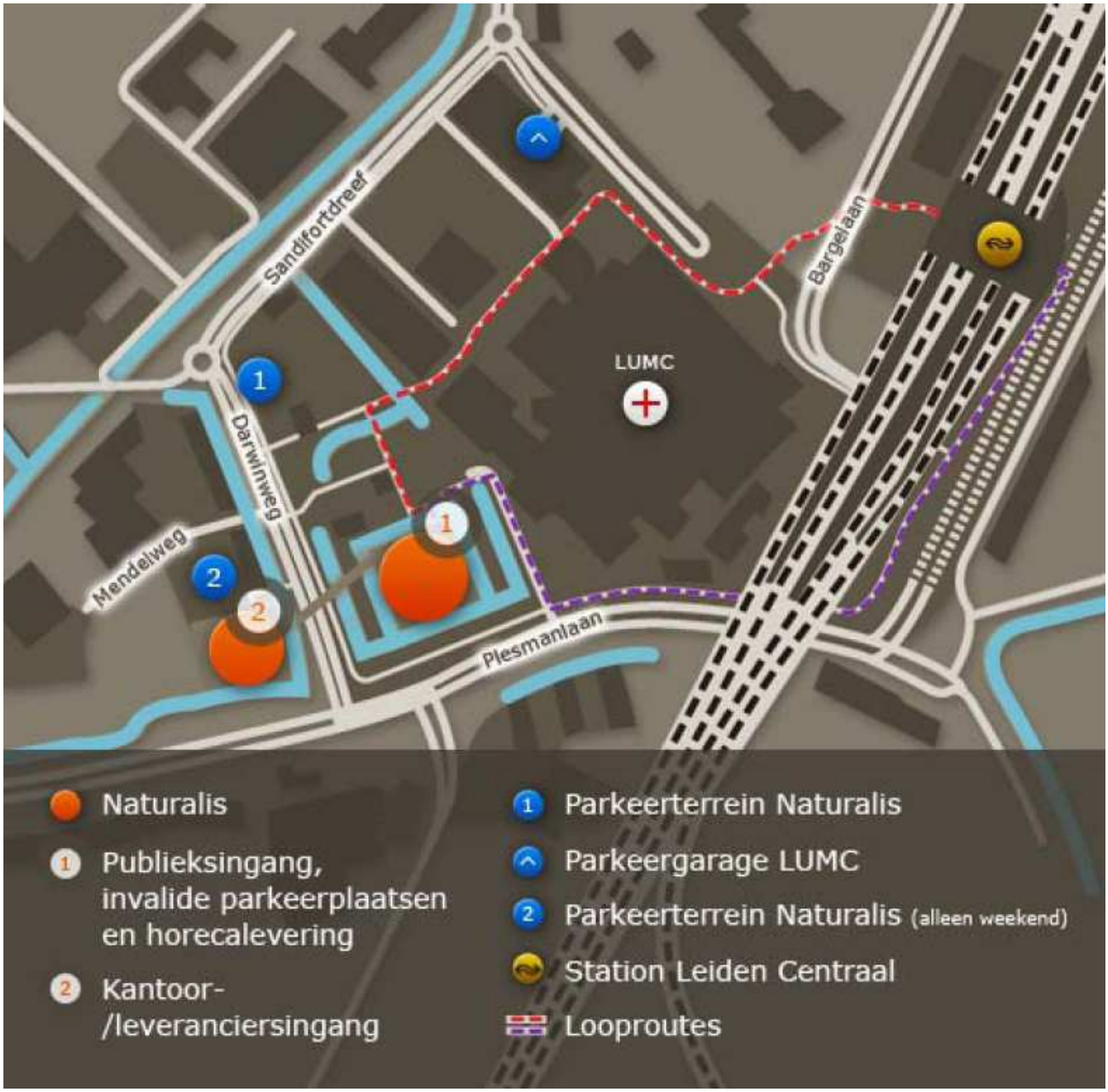

Agenda

Rondje Ondersteboven in de herfstvakantie Eindhoven

Datum: vrijdag 28 oktober (10.00-16.30 uur inloopdag)
Locatie: Heempark Frater Simon Deltour, Genneperweg 145 Eindhoven, tegenover het Milieu Educatie Centrum
Organisatie: Heempark Frater Simon Deltour en Milieu Educatie Centrum
Contact: telefoon 040-2594700

Programma:
In het heempark hangen verschillende soorten vleermuiskasten, waarin vleermuizen zich overdag verschuilen en een slaapje doen. Kinderen tot 10 jaar mogen in de herfstvakantie meedoen aan 'n Rondje Ondersteboven. Met een zaklamp of een spiegeltje kijken ze of de kasten bezet zijn met deze bijzondere diertjes.

Bij elke kast hangt een spelletje of opdrachtje om nog meer te weten te komen over deze bijzondere diertjes. Want welk dier vliegt met zijn handen, hangt aan z'n tenen om te slapen, en ziet met z'n oren?

Zoeken naar de tweekleurige omgeving Leiden (Zuid-Holland)

Datum: vrijdagavond 28 oktober 2011
Organisatie: Zoogdierwerkgroep Zuid-Holland
Contact: Gerben Achterkamp, gerben_a@dds.nl
Informatie: www.zwgzh.nl

Programma:
Voorafgaand aan de jaarlijkse bijeenkomst gaan we op een aantal kansrijke locaties in de ruime omgeving van Leiden op zoek naar tweekleurige vleermuizen. Dit zijn gebieden waar in de afgelopen jaren vondsten en/of foeragerende dieren zijn gehoord. Dit zijn onder meer enkele parken in Zoetermeer en enkele locaties in Den Haag en Rotterdam. Liefst met zoveel mogelijk mensen zodat we veel zoveel mogelijk locaties met twee mensen kunnen bezoeken.
Zoogdierenwerkgroep Zuid-Holland biedt enthousiastelingen een slaapplaats en ontbijt aan zodat iedereen 's ochtens vroeg fris en op tijd naar de VLEN-dag in Naturalis kan.

Vlen-dag 2011 (Zuid-Holland)

Datum: 29 okt. '11, 10:00-17:00 uur
Organisatie: Vleermuiswerkgroep Nederland
Locatie: Naturalis, Darwinweg 2, 2333 CR Leiden, 071-5687600, publieksingang Pesthuislaan
Contact: Annemieke Oudehand, a_ouwehand@yahoo.com
Informatie: www.vleermuis.net

Programma: zie deze nieuwsbrief

West-Beemster, Fort bij Spijkerboor (meerdere data)

Datum: 30 oktober 2011
Tijd: 10:00-14:00 uur (elk half uur),
Locatie: Westdijk 46, 1464 PC West-Beemster, ten noordwesten van Purmerend.
Organisatie: Natuurmonumenten
Informatie: http://www.natuurmonumenten.nl/content/fort-bij-spijkerboor-0
Kosten: Leden €4,00, Niet-leden €7,00, Kinderen (tot 12 jaar) €2,00
Aanmelden: verplicht via http://www.natuurmonumenten.nl/content/rondleiding-fort-bij-spijkerboor

Programma:
Fort bij Spijkerboor is een van de 42 forten van de Stelling van Amsterdam. Deze verdedigingslinie werd tussen 1880 en 1913 rond de hoofdstad aangelegd en ontleende zijn kracht aan het water. Het voorterrein kon in twee dagen onder water worden gezet (inundatie). De forten zijn nooit daadwerkelijk voor verdediging gebruikt. Fort bij spijkerboor is later als gevangenis gebruikt. De cellen zijn nog zichtbaar en ook de muurschilderingen die door gevangenen zijn gemaakt.

Natuur rond het fort
Doordat de forten niet toegankelijk waren heeft de directe omgeving zich kunnen ontwikkelen tot kleine natuur- en rustgebieden. Fort bij Spijkerboor is afgedekt met duinzand: er groeien planten die normaal alleen in de duinen voorkomen. In de fortgracht rusten tal van watervogels en de bosschages bieden goede nestgelegenheid voor vogels. De gangen naar de voormalige hefkoepels zijn ingericht als vleermuisonderkomen.

Excursie
Beleef het fort van binnen en van buiten met een excursie. Beelden, licht- en

geluidsfragmenten nemen u mee in een mystiek verleden. Onze gidsen leiden u langs kookketels, wasruimtes, munitiekamers en draaikoepelgeschut.

Vleermuizen en planologie

Datum:	15 t/m 29 november 2011
Locatie:	Natuurplaza Nijmegen (campus Radboud Universiteit)
Organisatie:	Zoogdiervereniging
Contact:	telefoon 024-7410500 of secretariaat@zoogdiervereniging.nl
Informatie:	www.zoogdiervereniging.nl
Docenten:	Herman Limpens en Johannes Regelink
Kosten:	€ 960,- p.p. inclusief cursusmateriaal, koffie, thee en lunches

Programma:
Deze cursus is er voor (veld)medewerkers van ecologische adviesbureaus, ecologen, planologen en projectleiders van m.e.r. bureaus, en van overheden die met vleermuizen, ruimtelijke ingrepen en wetgeving te maken krijgen. Doordat zowel opdrachtgevers als opdrachtnemers deelnemen, ontstaat een unieke leersituatie.

Cursisten beschikken na afronding van de cursus over actuele kennis van ecologie en landschapsgebruik van de Nederlandse vleermuizen, de wetgeving, vleermuisinventarisatiemethoden en kunnen deze kennis inzetten in hun eigen situatie.

Cursus Herkennen van potentiële vleermuiswaarden - in het kader van quickscans en ander ecologisch vooronderzoek

Datum:	5 en 12 december 2011
Locatie:	Driebergen
Organisatie:	Zoogdiervereniging
Contact:	telefoon 024-7410500 of secretariaat@zoogdiervereniging.nl
Informatie:	www.zoogdiervereniging.nl
Docenten:	Erik Korsten, Johannes Regelink en Herman Limpens
Kosten:	€ 700,- p.p. inclusief cursusmateriaal, koffie, thee en lunches

Programma:
De cursus is er voor (veld)medewerkers en ecologen van ecologische adviesbureaus en overheden die met vleermuizen, ingrepen en wetgeving te maken krijgen. De cursus is tevens zeer bruikbaar voor ambtenaren die het kader van de Wet Algemene Bepalingen Omgevingsrecht (WABO) de noodzaak van onderzoek naar vleermuizen moeten bepalen.

Tijdens deze workshop leren deelnemers hoe ze overdag van een gebouw of gebied de potentiële waarden voor vleermuizen zo goed mogelijk kunnen inschatten. Belangrijk onderdeel is bovendien het waar nodig concreet aanbevelen van aanvullend onderzoek volgens de voorschriften van het protocol vleermuisonderzoek. De workshop bestaat uit twee dagen waarbij theorie- en een praktijk gecombineerd worden.

Wintercursus Griftsteede in Utrecht (Utrecht)

Datum:	10 december 2011
Locatie:	Griftstede, Utrecht
Organisatie:	gemeente utrecht
Contact:	nmc@utrecht.nl
Informatie:	www.utrecht.nl

Programma:
Het jaar 2011 is uitgeroepen tot het jaar van de vleermuis. De gemeente Utrecht grijpt dit initiatief aan om vleermuizen onder de aandacht te brengen. Voor informatie en aanmelden activiteiten: nmc@utrecht.nl

- advertentie -

BioQuip

Het adres voor vleermuisdetectors

Tevens veerunsters en zoogdiervallen

E. de Boer van Rijkstraat 13
2331 HH Leiden

tel.: 071 -531 49 79
fax: 071 -576 62 68
e-mail: bioquip@zonnet.nl

ook tijdens de avonduren bereikbaar

Adressen

Vleermuiswerkgroep Nederland
Secretaris: Anne Jifke Haarsma, tel: 06 - 16392155, Rijnlaan 153, 2105 XM Heemstede.
Publiciteit en Ledenadministratie: Saskia Roselaar, saskiaroselaar@hotmail.com.
Overige bestuursleden: René Janssen, tel: 06-45454914, Leonie de Kluys, tel: 06 - 41482817, Carolien van der Graaf, tel: 070 - 8892222, Annemieke Ouwehand, tel: 026-4951448, www.vleermuis.net, e-mail: vlen@vleermuis.net

Zoogdiervereniging
Radboud Universiteit, Natuurplaza (Mercator III), Toernooiveld 1, tel: 024-7410500, site: www.zoogdiervereniging.nl,
Wintertellingen: Vilmar Dijkstra, e-mail: v.dijkstra@vzoogdiervereniging.nl
Databankbeheerder: Martijn Vanoene zoogdier@zoogdiervereniging.nl of martijn.vanoene@zoogdiervereniging.nl

Provinciale Werkgroepen

Friesland: **Fryske Feriening foar Fjildbiology (FFF)**
Coördinator: Teddy Dolstra, tel: 0621 686354, Weerdijk 13, 8488 GN Nijeholtwolde, e-mail: tdolstra@xs4all.nl

Groningen: **Vleermuiswerkgroep Groningen**
Contactpersoon: Klarissa Nienhuys, van Speykstraat 16, 9726 BL Groningen, 050-312 0741, e-mail: klnienhuys@zonnet.nl

Drenthe: **Vleermuiswerkgroep Drenthe (VLED)**
Provinciaal coördinator: Reinier Meijer, tel: 0592 -372359, Zwartwatersweg 103, 9402 SM Assen, e-mail: vled@vzz.nl

Overijssel: **ZWG- Overijssel**
Secretariaat: p/a N & M Overijssel
Contactpersoon: Henk Mellema, tel: 06 42948903, Korenbloemstraat 114, 8013 XM Zwolle, e-mail: henkmellema@planet.nl

Vleermuiswerkgroep Deventer
Contactpersoon: Tom Dekker, Molenweg 69 7431BH Diepenveen, tel: 06 54623388, e-mail: tom@imd-ma.nl

Gelderland: **VLEGEL**
Secretaris: Hans Hartvelt, tel. 0318-430898, Lijsterbeslaan 7, 6721 CW Bennekom, e-mail: secretariaat@vlegel.org
Wintertellingen: Gerhard Glas, tel. 026-4432879

Flevoland:
Contactpersoon: Jeroen Reinhold, tel: 0320 - 231971, Archipel 35-44, 8224 HK Lelystad, e-mail: reinhold@landschapsbeheer.net

Noord-Holland: **NOZOS**
Contactpersoon: wordt gezocht

Gooise Vleermuiswerkgroep (GVW)
Contactpersoon: Robert Bekenkamp
e-mail: rbeke@chello.nl
website: home.zonnet.nl/myotis2/gooi.htm

Zuid-Holland: **ZWG- ZH**
Contactpersoon: Kees Mostert, 015-2145073 Palamedestraat74, 2612 XS Delft, info@zwgzh.nl

Utrecht: **VLEU**
Contactpersoon: Eric Jansen, tel: 030 - 2722644, Vermeulenstraat 164, 3572 WT Utrecht, e-mail: eajansen@zonnet.nl
Monitoring: Zomer Bruijn, tel: 033 - 4622974), Nieuwstraat 23, 3811 JX Amersfoort

Noord-Brabant: **VWG-NB**
Contactpersoon: Frans Hijnen
Wintertellingen: René Janssen
Kastencoordinator: Henk de Wit, 073-5321664, jfgdewit@home.nl
vleermuis.brabant@planet.nl

Vleermuisstichting Noord Brabant
Contactpersoon: Ad van Poppel, tel: 013 - 4552030, Griegstraat 449, 5011 HL Tilburg

Limburg: **ZWG-NHGL**
Contactpersoon / monitoring: Ludy Verheggen, tel: 043 - 3641166, Lijsterbeslaan 22, 6241 AN Bunde, e-mail ludy.verheggen@vzz.nl
Wintertellingen mergelgroeven: Jos Cobben, tel: 043 - 3252776
Netwerk Klachtenafhandeling IKL: Jan Kluskens, tel: 0475 - 386430

Zeeland: **ZWG- Zeeland**
Contactpersoon: Nanning-Jan Honingh (tel: 0113 - 548119) Schoondijksedijk 35, 4438 AE Driewegen, e-mail: nanning-jan.honingh@slz.landschapsbeheer.nl